

BORIS JAGAČIĆ¹
bjagacic@yahoo.com

ULOGA POJEDINCA U RAZVOJU INDUSTRIJE: FILIP JAGAČIĆ I „TEKSTILSTROJ“

Sažetak: Tvornica „Tekstilstroj“ osnovana je 1947. u Zagrebu. Od 1953. proizvodila je automate za bojenje tkanina, pletiva i vune u tri izvedbe. Nekoliko godina kasnije specijalizirala se za izradu strojeva za tkanje pamučnih i vunjenih tkanina te je po belgijskoj licenci od 1961. proizvodila čun-kovni tkalački stroj tipa *Prezident*, a tvornica je razvijala i vlastiti stroj s utkivnim šipkama. U razvoju Tekstilstroja, pa i domaće tekstilne industrije općenito, doprinos je dao i Filip Jagačić. On je osmislio uređaj što ga je Tekstilstroj patentirao pod nazivom *Prigradni automat za mijenjanje čunaka*. Ovom su se napravom stari, obični glatki razboji s gornjim udarom čunka dali automatizirati, čime je bitno povećana produktivnost tekstilnih tvornica. F. Jagačić je sudjelovao i u razvoju novih tekstilnih strojeva domaće proizvodnje. Ukupnom proizvodnjom od približno 1600 strojeva na godinu, Tekstilstroj sredinom 1960-ih postao glavni opskrbljivač jugoslavenskih tekstilnih tvornica tkalačkim strojevima. Nakon težih razdoblja koja su uslijedila, ali i novih uspona, Tekstilstroj je 1990-ih otišao na »put bez povratka«. Prestaju se proizvoditi tekstilni strojevi. Tvrtka koja je svojedobno zapošljavala 1000 radnika spala je na njih dvadesetak. Zgrada nekadašnje tvornice 'Braća Ševčik', na uglu Grahorove i Ulice grada Mainza u kojoj se razvio Tekstilstroj, većim je dijelom srušena u siječnju 2014. Od tada se tamo nalazi stambeno-poslovna zgrada u čijem je kompleksu i trgovina 'Spar'.

Ključne riječi: Domaća tekstilna industrija, „Tekstilstroj“ Zagreb, Filip Jagačić, proizvodnja tekstila, tekstilni strojevi, „Tvorpam“, Tekstilni kombinat Zagreb, Tvornica strojeva i lijevaonica metala „Braća Ševčik“, Mariborska tekstilna tovarna

Uvod

Tehnički muzej 'Nikola Tesla' je u veljači 2021. godine dobio novi eksponat - stroj zagrebačke tekstilne industrije 'Tekstilstroj'.

„Zahvaljujući ustrajnosti prof. dr. sc. Željka Knezića i kolegama s Tekstilno-tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u našem fundusu je odnedavno vrijedan artefakt 'Tekstilstroj-a', Tvornice tekstilnih strojeva Zagreb. Radi se o listovnom tekstilnom stroju s čunkom proizvedenom 1960. godine. Zanimljivo je i da mehaničke dijelove pokreće elektromotor tvrtke 'Rade Končar', a stroj je donedavno još bio i u

¹ autor iznosi svoja osobna mišljenja

funkciji“, pisalo je u objavi od 4. veljače 2021. na službenom Facebook profilu Muzeja [1].

Sl. 1. Listovni tekstilni stroj s čunkom (1960.), *Tehnički muzej Nikola Tesla, Zagreb*

Vijest je izuzetno obradovala ovog autora. Njegov djed **Filip Jagačić** (Trnovec, 27. 4. 1906. - Zagreb, 30. 3. 1980.), sl. 2., sin Bolta i Agate Jagačić, bio je osoba koja je svojim znanjem i radom bitno doprinijela uzletu 'Tekstilstroja', time izravno i modernizaciji tekstilne industrije nekadašnje Jugoslavije.

Sl. 2. Filip Jagačić

Dok je još radio u Mariborskoj tekstilnoj tovarni (MTT) izumio je automat za tekstilni stroj radnog naziva *JAGFIL*. Rješenje je nosilo naziv i *Prigradni automat za ubacivanje potke*, a patentirano je kao *Prigradni automat za mijenjanje čunjaka*.

Njime su bitno povećani proizvodni kapaciteti i smanjena produkcija tkanina s greškom. Patent je 11. prosinca 1953. godine otkupio 'Tekstilstroj' koji mu je ponudio i radno mjesto te se iz Maribora preselio u Zagreb. Za patent je dobio nagradu od tadašnjih milijun dinara. To je bilo dovoljno za kupnju pola kuće s tri stana te pripadajućim vrtom u elitnoj zagrebačkoj četvrti.

Sl. 3. Filip Jagačić (desno) 1954. godine

1. Putevima tekstilca

Filip Jagačić je u Varaždinu izučio metalski zanat i zaposlio se. Među ostalim radio je u *Tvornici vagona Kruševac* te u poduzeću 'Sjedinjeni paromlini' d. d. Bjelovar - podružnica u Pitomači. Već zarana, još kao mladić, zbog potrage za poslom, bio je prisiljen mijenjati mjesta boravišta, pa i prebivališta. Zbog posla će nastaviti s putovanjima do kraja radnoga vijeka, pa čak i nakon što je 1966. stupio u službenu mirovinu kao zaposlenik tekstilne industrije 'Emin Duraku' iz Đakovice (Kosovo).

Zaposlenje koje je dobio 9. rujna 1927. u Tkaonici mariborske tekstilne tvornice Varaždin (osnovana 1925.) [2], trajno je utjecalo na njegov radni put, jer je nakon toga nastavio raditi isključivo u tekstilnoj branši. Uslijedio je angažman u 'Brunner' - tekstilnoj industriji d.d. Čakovec te zagrebačkom 'Tvorpamu', preteči Tekstilnog kombinata Zagreb (TKZ) [3].

'Svjedodžba' koju je izdala „Brunner“ - tekstilna industrija iz Čakovca od 28. veljače 1934. svjedoči o Filipu Jagačiću kao zaposleniku: »Imenovani je kod nas bio zaposlen kao t. zv. Webmeister te je izvršavao svoje poslove na naše potpuno zadovoljstvo, pa ga stoga možemo preporučiti svakome kao jednoga marljivoga i dobroga stručnjaka. Imenovani napušta ovdašnje radno mjesto radi prestanka rada poduzeća«.

Sl. 4. Preporuka 'Brunner' - tekstilne industrije d.d. iz 1934. g

Ostale su sačuvane preporuke iz još nekoliko poduzeća, a u svakoj se, bez iznimke, navodi stručnost i predanost zaposlenika. Stoga i ne čudi da poslovne ponude nisu izostajale.

Više je godina, sve do veljače 1939. godine, bio zaposlen kao tkalački majstor u Prvoj međimurskoj tkaonici d.d. u Čakovcu, gdje je također dobio preporuku za zaposlenje. Nakon toga s obitelji seli u Maribor. Filip i supruga mu Marija te njihovi sinovi Ivan i Branko nastanit će se u mariborskom naselju Melje, tik

uz gradsku industrijsku zonu u sklopu koje je bila i Mariborska tekstilna tovarna (MTT). Tvornica će nakon Drugoga svjetskog rata izrasti u najveću tvornicu tekstila u Jugoslaviji.

Postala je to i prva tvornica tekstila u Mariboru i Sloveniji koja je izvozila tkanine. Kombinat MTT se redovito pojavljivao na sajmovima u Jugoslaviji, zatim Čehoslovačkoj i Njemačkoj. Izvezio je u Italiju, Njemačku, Norvešku i Švedsku, Tanzaniju, Sudan, Saudijsku Arabiju, Jordan, Irak i Libanon [4].

2. Poduzeće koje zapošljava više od deset posto građana

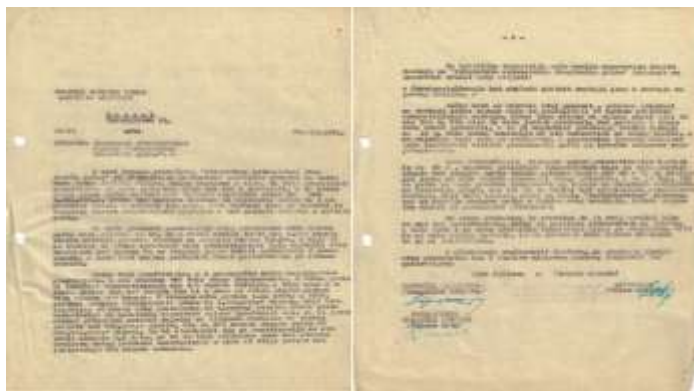
Koliko je u bivšoj državi bila propulzivna tekstilna branša govori podatak da je MTT je nakon Drugoga svjetskog rata zapošljavao 3800 radnika, a njihov je broj 1960-ih godina porastao na 6500, što je iznosilo između 10 i 15 % tadašnje ukupne gradske populacije Maribora! [5].

Filip Jagačić je u MTT-u obavljao vrlo odgovorne poslove. Bio je tamo vrlo cijenjen te je postao *viši industrijski obratovodja* (viši industrijski poslovođa). Tijekom boravka u Mariboru osmislio je navedeni patent *JAGFIL*. Bilo je to njegovo veliko postignuće. Izum je naposljetku prodao zagrebačkom 'Tekstilstroju', a nisu prekinute spone ni s MTT-om budući da će i mariborski tekstilni div koristiti njegov patent na svojim strojevima.

A koliko je taj izum bio važan za 'Tekstilstroj' svjedoči više dokumenata. Među njima je Ekonomsko obrazloženje kupnje »Automatskog ubacivača potke« kojega su 28. prosinca 1953. Gradskom narodnom odboru - Odjelu za privredu u ime 'Tekstilstroja' uputili direktor Julius Ešler, tehnički direktor Ing. Zdravko Pulko te predsjednik Upravnog odboru Mato Štimac:

»U vezi kupnje pronalaska *Prigradnog automatskog ubacivača potke* od nadmajstora Mariborske tekstilne tovarne iz Maribora druga JAGAČIĆ FILIPA, kojeg kupujemo, s time da isti pronalazak patentiramo na naše poduzeće kako smo već i postupili, a da istom drugu prema našem zaključenom ugovoru isplatimo iznos od Din. 1.000.000.-. Prema tom ugovoru imademo mu isplatiti odmah 50 % navedene svote, a ostatak tek onda kada Savezni ured za patente iz Beograda donese odgovarajuće rješenje o tom patentu, odnosno o zaštiti istog.

Za naše poduzeće predstavlja ovoj pronalazak vrlo obimno polje rada obzirom na to da našoj zemlji imade oko 9.000 komada starih običnih glatkih razboja sa gornjim udarom čunjka, a koji bi se razboji sa nekim opravkama dali automatizirati t. j. opremiti ovim uređajem kod kojeg će se izmjena potke vršiti automatski u punom pogonu«.

Sl. 5. Ekonomsko obrazloženje kupnje 'Automatskog ubacivača potke'

3. Velik interes za izum

U Obrazloženju se nadalje navodi kako za to već ima vrlo mnogo zainteresiranih te je u planu da se u iduće dvije godine napravi automatizacija na 800 strojeva te bi se iznos isplaćen za patent već time amortizirao.

Ističe se da je »front posluživanja« kod starih glatkih razboja četiri razboja na jednog radnika, dočim kada se montira ovaj automat jedan će radnik moći posluživati 12 takvih automatiziranih razboja. Drugim riječima, kako naglašava i Julius Ešler, riječ je o 300-postotnoj uštedi na radnoj snazi. Osim toga navedene su i druge »vrlo dobre prednosti«. Jedna od tih je mogućnost povećanja brzine razboja za 15 %, lako rukovanje automatom za samoga tkalca i jednostavni popravci.

Napominje se i da će se nakon automatizacije povećati i samo iskorištenje strojeva koje će se kretati oko 90 %, umjesto dosadašnjih 65 - 70 % radi zastoja stroja kod izmjene potke ručnim načinom.

»Postoji još jedna od vrlo važnih prednosti tog automata, a to je taj, što se potka ne mora posebno pripremati za tkanje na posebnom strojevima za nametanje potke, kao što je to slučaj kod originalnih automatskih razboja, koji vrše izmjenu potke po tzv. "Northropovom" sistemu, već se stavlja takva potka u čunjke ovog uređaja, kakova direktno dolazi iz predionica (*Pincops*).

Iz svega prednjega je razvidno da će ovaj uređaj, kako za nas kao proizvođača, pošto je prilično jednostavan za izradu, a tako isto tako i za samu tekstilnu industriju kojoj namijenjen, biti od vrlo velike koristi, te mi smatramo vrlo važnim razlogom da ga mi proizvodimo«, dio je iz Obrazloženja.

U Dopuni ekonomskom obrazloženju od 15. veljače 1954. kojeg je također potpisao direktor 'Tekstilstroja' Julius Ešler navodi se da je već zaključen ugovor s Industrijom pamučnih tkanina 'Senta' za isporuku 200 komada prigradnih automata, ali i generalni remont njihovih strojeva te da su radovi već u toku.

Kao ozbiljni interesenti navode se Tekstilna industrija 'Ratko Pavlović' iz Niša s kojom se treba zaključiti ugovor za radove na 110 razboja, a nakon te isporuke za još 300 strojeva.

Tu su i Tekstilna tovarna 'Šempeter' iz Savinjske doline kao ozbiljan interesent za generalni remont i automatizaciju 74 razboja. Interes za takve preinake na svojih 150 razboja iskazala je i Tekstilna industrija 'Ukrina' iz Dervente, dok mariborski MTT želi da se za njih što prije izradi 188 prigradnih automata s time da će remont na strojevima napraviti sami.

Sl. 6. Savjetnik za izgradnju tekstilnog stroja Filip Jagačić (stoji u sredini) između tekstilnih strojeva zagrebačkog poduzeća. Izvor: Privatni arhiv B. Jagačića

Narodni odbor Grada Zagreba - Odjel za privredu, Ekonomsko - planski sektor odmah je reagirao još na izvorni dopis iz 'Tekstilstroja'. Njegov načelnik Nikola Šušnjar još je istog dana na koji je datirano izvorno Ekonomsko obrazloženje, 28. prosinca 1953. dao suglasnost Narodnoj banci FNRJ da se Filipu Jagačiću isplati prva rata od 499.500.- dinara za »citirani uređaj, a ostatak prema ugovoru, jer kupnjom tog izuma postići će tkaonice sa starim strojevima veliki uspjeh«. To je samo još jedan dokaz u prilog važnosti izuma Filipa Jagačića.

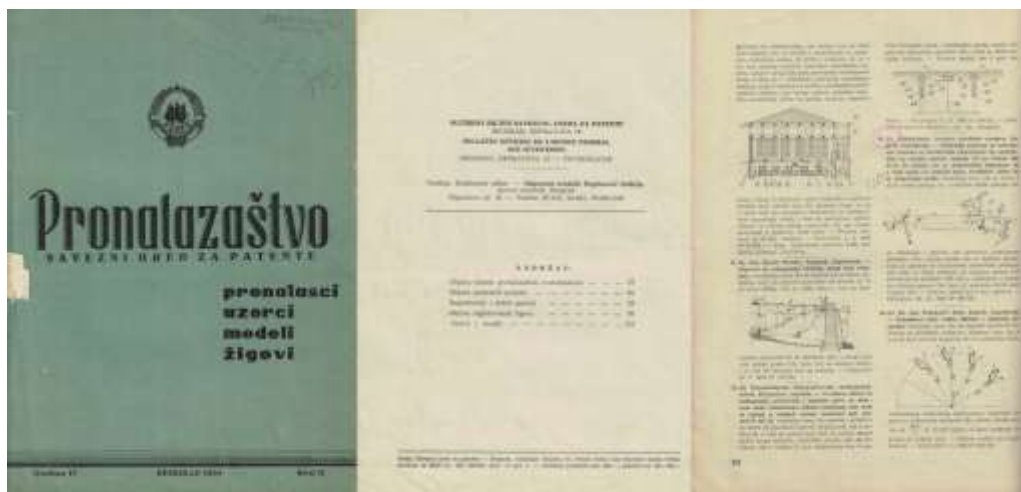

Sl. 7. Suglasnost za isplatu automatskog uređaja za izmjenu potke

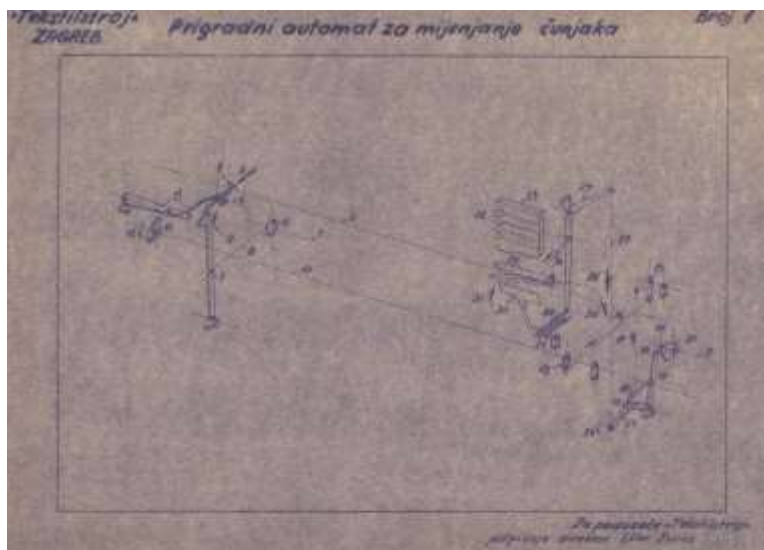

Sl. 8. Patentna isprava

Uprava za patente FNRJ je Patentnu ispravu izdala 31. srpnja 1954. Patentna prijava objavljena je na 92. stranici publikacije *Pronalazaštvo* br. II/1954. u kojem je priložen tehnički nacrt s popisom najvažnijih pripadajućih dijelova. Treba napomenuti da je patent prijavljen na tvrtku 'Tekstilstroj' jer je u Kupoprodajnom ugovoru od 11. prosinca 1953. u čl. II. prodavatelj (F. Jagačić) već ovlastio kupca ('Tekstilstroj') da prijavi u svoju korist i na svoje ime patent na taj pronalazak koji se vodio pod imenom *JAGFIL*

Sl. 9. Publikacija *Pronalazaštvo* iz 1954. u kojoj je na 92. str. dan djelomični prikaz Prigradnog automata za mijenjanje čunjaka

Sl. 10. Nacrt Prigradnog automata za mijenjanje čunaka

4. Opis rada prigradnog automata

Detaljan tehnički opis naprave dan je u spomenutom Kupoprodajnom ugovoru koji sadrži pet stranica.

Opisuje se da se primjenom *Prigradnog automata za ubacivanje potke* sam princip izmjene vrši pomoću vilice koje opipava potku tako da kada ta vilica ne dodirne nit potke vrši se izmjena t. j. ubacivanje sljedećeg napunjenog čunaka s potkom. Prethodno sam uređaj izbaci ispražnjen čunak u kutiju koja se nalazi

na onoj strani stroja na kojoj je prigraden glavni automatski uređaj. Automatski uređaj služi za prigradnju na običnim tipovima starih razboja s gornjim udarom čunka, bez obzira na širinu istih, za tkanje tkanina s jednim čunkom sa sirovom ili jednobožnom potkom.

Prigradni automatski uređaj imao je zadatak da ne dopusti obustavu stroja radi ručnog postavljanja potke, nego da umjesto toga automatski izbaci ispražnjen čunak ili čunak s prekinutom potkom i ubaci iz magazina novi, čime se uklanja svaki neželjeni zastoj stroja.

»Prema tome, ta se izmjena vrši u punoj brzini i stroj nesmetano automatski radi dalje što predstavlja ogromnu privrednu korist, s obzirom na uštedu na vremenu i što utječe na znatno povećanje u proizvodnji. Taj prigradni automat za svoje djelovanje koristi se nastalim zaokretanjem osovine povezane sa automatom, koje je bilo uvjetovano radnom vilice prilikom nestajanja potke«, piše u tehničkom opisu patenta.

Pojašnjava se da vremenski redoslijed izbacivanja praznog ili načetog čunka zavisi od naročitog oblikovanja kulise i da cijela naprava u svojoj pravilnoj vremenskoj funkciji biva dirigirana odgovarajućim kutnim smještajem ekscentra na donjoj pogonskoj osovini, koje je zapravo glavni faktori izmjene t. j. izbacivanje praznog i ubacivanje punog čunka.

Cijeli mehanizam se uglavnom sastoji od međusobno mehanički povezanih dijelova. Kako je navedeno, izmjene čunka vrše se u punom pogonu stroja koji zbog toga ništa ne gubi na svojoj brzini i produkciji. Opruga koja je povezana sa samim ekscentrom na donjoj osovini nije tako kruta da bi mogla oštetiti čunak, već ima svrhu da više ublaži pritisak kulise prilikom njenog zatvaranja te time mehanizam dobiva prednost što ne može uništavati čunke, a s njima i potku.

5. Uzlet mladog poduzeća

Zahvaljujući automatu Filipa Jagačića tada još mlada tvrtka 'Tekstilstroj' imala je već osiguran obiman posao modernizacije tekstilnih strojeva s područja cijele bivše države. Stoga se investicija od milijun dinara tvrtki itekako isplatila.

Tvornica tekstilnih strojeva osnovana je 1947. u Zagrebu. Nastala je iz više malih metalnih radionica sa zadatkom da usavrši proizvodnju domaćih strojeva za tekstilnu industriju. Pogon je bio smješten u bivšim prostorima Prvomajske, u Ulici Ive Lole Ribara (danas Prilaz baruna Filipovića). Ondje je pak prije 'Prvomajske' poslovala tvornica 'Braća Ševčik' osnovana 1922. koja je uoči II. svjetskog rata proizvodila strojeve za opremu tekstilne i kemijske industrije. Nacionalizirana je 1946. godine i nazvana 'Prvomajska'.

Godine 1953. 'Tekstilstroj' je počeo proizvoditi automate za bojenje tkanina, pletiva i vune u tri izvedbe, a početkom 1960-ih specijalizirao se za proizvodnju strojeva za tkanje pamučnih i vunениh tkanina. Godine 1961. počeo se po licenci belgijskoga poduzeća 'Picanol' proizvoditi razboj za tkanje pamučnih, sintetičnih i vunениh tkanina tipa *Prezident*. [6] Tada je Filip Jagačić u 'Tekstilstroju' radio kao savjetnik za izgradnju tekstilnih strojeva, slika 11.

Sl. 11. Filip Jagačić uz stroj *Prezident*.

'Tekstilstroj' se prostorima nekadašnje tvornice 'Prvomajska' koristio do kraja sedamdesetih godina, kad su svoje proizvodne pogone preselili na adresu Žitnjak b.b., čime prestaju proizvodne aktivnosti u nekadašnjoj tvornici 'Braća Ševčik' [7].

Sl. 12. Ploča na ulazu u sjedište 'Tekstilstroja'. Snimljeno 28. 7. 2008.

Tehnička enciklopedija međutim navodi da je njegovo preseljenje na Žitnjak, između pogona 'Munje' i 'Prvomajske' započelo 1964. godine, ali je lokacija u Ulici grada Mainza još puno dulje ostala kao upravno sjedište [6]. No, Filip Jagačić je u to doba, od 1963. godine, već radio za tvornicu tekstila 'Emin Duraku' iz Đakovice, odakle je umirovljen. Prema navodima članova obitelji, svoje usluge u mirovini pružao je i tvornici 'Oroteks' iz Oroslavlja.

Imao je prirodan dar i osjećaj za mehaniku te je bio kadar već i po zvuku stroja prepoznati da nešto ne radi kako treba. Volio je eksperimentirati. Posjedovao je sposobnost uočavanja nedostataka na postojećim konstrukcijama i slabih strana pojedinih tehničkih rješenja te je razmišljao o preinakama i poboljšanjima.

Sl. 13. Čunak - pepeljara koju je izradio F. Jagačić

U potvrdi o radnim mjestima koja je Filipu Jagačiću izdana radi utvrđivanja mirovine, koji potpisuje direktor kadrovskog sektora Željko Konjarek, navodi se sistematizacija radnih mjesta na kojima je radio u razdoblju od 1959. do 1963. godine. Zadnje mjesto na koje je ondje bio raspoređen, od 1. 7. 1963. do prestanka radnog odnosa u 'Tekstilstroju', 12. 12. 1963. bila je pozicija tekstilnog savjetnika u Razvojnog sektoru, radnom mjestu za koje se tražila visoka stručna sprema, kao i za ostala radna mjesta inženjera konstruktora u toj radnoj jedinici. Iako nije imao visoku stručnu spremu, zahvaljujući svom znanju i stručnosti većinu je svog radnoga vijeka proveo na radnim mjestima na kojima se ona tražila.

Prema usmenoj predaji članova obitelji, za otkup patenta za tekstilni stroj iz Njemačke mu je ponuđen još bitno veći iznos. Nuđeno mu je i zaposlenje u inozemstvu, ali se na to nije odlučio. Bio je očigledno zadovoljan aranžmanom s tvrtkom 'Tekstilstroj', a bilo mu je jako stalo i do razvoja domaće tekstilne industrije. Nije ga zanimala ni ponuđena visoka politička funkcija. Samo je htio raditi svoj posao u čemu je bio vrlo predan.

Bio je čovjek koji se razumio u svoj posao i čije se mišljenje slušalo. Tako je išao u nadzor rada novog tekstilnog postrojenja na Kosovu, tada najmodernijeg takvog postrojenja na području Jugoslavije. To je postrojenje proizvodilo neočekivano mnogo škarta. Uspostavilo se da je poteškoće uzrokovao ljudski faktor te je problem brzo uklonjen.

Putovao je po Europi - Velika Britanija, Njemačka, Francuska, Italija, Mađarska, Češka, Poljska, Skandinavija... te po izvan europskim zemljama, Egiptu i Indoneziji. Pratio je trendove iz tekstilne industrije, a povremeno je s vodstvom poduzeća išao na službena putovanja te bi predlagao kakvu mehanizaciju i strojeve nabaviti, koje sirovine, odnosno materijale kupiti. Njegova se riječ, iako nije bio direktor, itekako uvažavala. Štoviše, bila je često presudna. Tadašnje vodstvo, točnije barem njegov dio, imao je toliko mudrosti da se ne miješa u posao ljudi koji znaju.

Sl. 14. Filip Jagačić (prvi slijeva) sa suradnicima. Izvor: Privatni arhiv Borisa Jagačića

U vrijeme preseljenja na Žitnjak u 'Tekstilstroju' je radilo približno 800 radnika. Sveukupno se proizvodilo oko 1600 strojeva na godinu, većinom razboja za pamuk i vunu čime je 'Tekstilstroj' postao glavni opskrbljivač jugoslavenskih tekstilnih tvornica tkalačkim strojevima [8].

Asortiman je proširen 1970-ih, kada je započela proizvodnja mjernih uređaja koji su uz dijelove za tekstilne strojeve postali dio osnovne proizvodnje. Zbog toga se i naziv poduzeća promijenio u *Tvornica tekstilnih strojeva i mjernih uređaja*. Poslovanje se odvijalo na tri lokacije u Ulici Ive Lole Ribara, Koturaškoj ulici i na Žitnjaku.

6. Zastoj i nestanak tekstilne industrije

Do 1990-ih proizvedeno je oko 30 000 raznih tekstilnih strojeva.

Sredinom 1980-ih broj radnika iznosio je oko 1000, a početkom 1990-ih smanjio se na tek dvadesetak. Tijekom Domovinskoga rata poduzeće je radilo višecijevne bacače raketa za HV [6]. Poduzeće je još 2009. godine zapošljavalo nove radnike o čemu svjedoči oglas za radno mjesto kovinoglođača [9].

Potpuna transformacija prvobitne lokacije, na kojem je kasnije ostalo upravnog sjedište 'Tekstilstroja', dogodila se u siječnju 2014. kada je na uglu Grahorove ulice i Ulice grada Mainza (bivša Ive Lole Ribara) srušen ostatak tvornice 'Braća Ševčik', a time i 'Tekstilstroja'. Ovaj je čin uzburkao zagrebačku javnost [10].

Sl. 15. Rušenje zgrade bivšeg 'Tekstilstroja', odnosno tvornice „Braća Ševčik“ 11. siječnja 2014. godine. Izvor: Zagrebačka industrijska baština / Facebook: <https://www.facebook.com/ZagrebackaIndustrijskaBaština/photos/pcb.618911314842778/618905128176730>). Snimila: Ana Đorđević

Sl. 16. Tvornica 'Braća Ševčik' - radionica i ljevaonica, pogled s jugozapada, fotografija. Izvor: MGZ, Zbirka fotografija, fotografskog pribora i razglednica

Srušeni objekt je bio reprezentativno djelo Srećka Florschütza (1882. – 1960.), graditelja kina Europa i Prolaza sestara Baković (Miškecova prolaza) u Zagrebu. Budući da taj zanimljivi primjer industrijskoga graditeljstva iz tridesetih godina prošlog stoljeća nije bio pod zaštitom, nakon protesta javnosti ipak je sačuvan i restauriran dio kompleksa u kojemu je bila peć ljevaonice metala, koja je i dominirala cijelim

prostorom.

Sl. 17. Današnji izgled sačuvanog dijela objekta nekadašnje ljevaonice tvornice 'Braća Ševčik' koju je koristio i 'Tekstilstoj'. Snimio: B. Jagačić, lipanj 2021.

Sl. 18. Stambeno-poslovni objekt na križanju Grahorove i Ulice grada Mainza. Snimio: B. Jagačić, lipanj 2021.

Nije bolje prošao još jedan kompleks u kojem je F. Jagačić radio. Smješten je nedaleko od sjedišta

'Tekstilstroja'. Riječ je o poduzeću za preradu pamučnih roba koju je pod nazivom Tvornica za pamučnu industriju d. d. („Tvorpam“) 1924. g. osnovao Bećanin Fellix Pollack von Parnegg [11].

Sl. 19. Na ruševinama Tekstilnog kombinata Zagreb izniknule su stambene zgrade. Snimio: B. Jagačić, lipanj 2021.

7. Uspomene: jedna ulica - tri tekstilna poduzeća

Zanimljivo je spomenuti da je samo jedna prometnica - bivša ulica Ive Lole Ribara bila jedna svojevrsna linija koja je povezivala čak tri poduzeća iz tekstilne branše. Riječ je uz TKZ i 'Tekstilstroj' i o tvornici 'Kamensko'. Svega jedan blok dalje, u Krajiškoj ulici, djelovala je i Domaća tvornica rublja (DTR). Nažalost, poznata je sudbina i te tekstilne tvornice.

DTR, industrija s tradicijom od 1914. godine u svojim je zlatnim vremenima, krajem 1970-ih zapošljavala čak 1600 radnika [12]. Bilo je pokušaja da ju se spasi, ali očito bezuspješno te marka sa znakom dimnjačara nije uspjela preživjeti kao brend. Još 2013. izrađen je Plan restrukturiranja u kojem je ukazano na veliki pad u maloprodaji što je pak rezultiralo i dugogodišnjim nedostatkom ulaganja u prodavaonice i marketing [13].

Nažalost, tvrtka nije spašena. Godine 2016. u tvornici je bilo tek 19 zaposlenih, a 2017. prestala je s radom.

'Kamensko' je pak 1978. zapošljavalo je oko 2600 radnika, a s gotovo istim brojem zaposlenih nastavilo je uspješno poslovati i 1980-ih. Više od 60 % proizvoda izvozilo je na tržište Europe, Sjeverne Amerike, Afrike i Azije, od čega najveći dio u zapadnoeuropske zemlje.

U novim društveno-ekonomskim okolnostima 1990. stvoreno je jedinstveno društveno poduzeće Kamensko. Provedena je rekonstrukcija pogona rublja, a uz vlastite modne marke *Kaza* i *Prince* te *jeans* brend *Major* poduzeće je postalo vlasnik licence *Pierre Cardin* za proizvodnju i trgovinu ženskih i muških odjevnih proizvoda. Od 2005. godine pada prihod od prodaje u inozemstvu te slijedi kontinuirani pad proizvodnje, prihoda i broja zaposlenih. Stečaj je otvoren 2010., a 'Kamensko' je 2018. godine prestalo formalno djelovati [14].

Kad se sve zbroji, četiri navedena tekstila poduzeća na svom su vrhuncu zapošljavala čak oko 7000 ljudi! Znači da je u nekom trenutku 7000 pojedinaca i/li njihovih obitelji dobivao u ono vrijeme redovite prihode što nije zanemarivo.

- 'Tvorpam' (TKZ) gotovo 2000 zaposlenih (1960. - 1964.)
- 'Kamensko' 2600 zaposlenih (1978.)

- DTR 1600 zaposlenih (krajem 1970-ih)
- 'Tekstilstroj' 1000 zaposlenih (sredinom 1980-ih).

Zaključak

Kako bi na propast tekstilne industrije Zagrebu, ali i u Hrvatskoj, gledao veliki borac za razvoj domaće tekstilne industrije i proizvodnje, Filip Jagačić, nije teško zaključiti. Bio je aktivan u vrijeme najveće ekspanzije te industrije. Vjerovao je u kvalitetu domaćih tekstilnih proizvoda i smatrao da postoji veći izvozni potencijal. Pogotovo da bi se moralo poraditi na izvozu gotove konfekcije. Hrvatske tkanine prodavale su se primjerice i u Engleskoj, gdje su od njih krojili skupocjene kapute i na koje su šivali logotipove svojih poznatih marki. Nije podnosio produkciju škarta ni bacanje materijala.

Bio je vrlo okupiran poslom, nastojao je osigurati dobar život svojoj obitelji. Tako je svojim sinovima omogućio studiranje. Njih obojica su kasnije ostvarila uspješne karijere; Ivan je diplomirao strojarstvo, a Branko ekonomiju. Međutim, kad je Filipu Jagačiću prestao radni odnos, intenzivno je počeo razmišljati o nanesejoj mu nepravdi. Naime, planirao da će s tri kupljena stana stambeno zbrinuti sebe, svoje sinove i njihove obitelji. No dva od tri stana su nacionalizirana, a samo je jedan vraćen nakon dugogodišnje, iscrpljujuće sudske borbe. Ponekad bi zamišljeno sjedeći u blagovaonici prizemnog stana gledao prema stropu. Nažalost, useljavanje svoje obitelji u gornji stan na prvom katu nije doživio.

Otužan je i završetak mnogih tekstilnih tvornica sa zagrebačkog područja. Nameće se pitanje, zar neki objekti nisu mogli biti sačuvani. Npr. barem jedan od njih je mogao biti pretvoren u tekstilni muzej u kojem bi, bez sumnje, imali što za pokazati.

Zagreb je, naime, tijekom 20. stoljeća imao brojne tekstilne tvornice i poduzeća, kako iz područja primarne proizvodnje tekstilnih pređa, tkanina, pletiva tako i izrade odjeće, a neke od njih objedinjavale su i više tih tekstilnih djelatnosti. Bilo ih je toliko da ih je teško sve pobrojiti [15].

Nažalost, u stečajevima, čiji se uzroci vežu uz pretvorbu i privatizaciju uz 'Kamensko' su nestali primjerice i NIK, 'Vesna', 'Endi international' (bivša tvornica 'Nada Dimić'), Tvornica svile, Modna konfekcija, Predionica, 'Megatex' i dr.

Početkom 1990-tih tekstilna i odjevna industrija zajedno zapošljavale oko 120 000 radnika na području Republike Hrvatske. U Zagrebu je u to vrijeme u ovim djelatnostima radilo oko 28 500 radnika... [16].

Zahvala

Zahvaljujem Dr.-Ing. Viktoru Simončiću na inicijalnom poticaju na pisanje o ovoj temi, mr. sc. Marijanu Ožaniću na dodatnom poticaju da se prošireni tekst o Filipu Jagačiću i 'Tekstilstroju' priredi za 10. Simpozij PIFT, prof. emer. Igoru Čatiću na vrijednim sugestijama glede pripreme teksta te Katarini Jagačić na popunjavanju rupa u sjećanju i korisnim informacijama koje su u njemu iskorištene.

Hvala i prof. dr. Zvonku Benčiću koji je pokazao interes za ovu temu te spremnosti da joj se posveti prostor dok je traženje popratne dokumentacije još bilo u postupku i s neizvjesnim ishodom.

Literatura:

- [1] https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=4949400285134824&id=335802459827986, pristupljeno 4. veljače 2021.
- [2] <https://tehnika.lzmk.hr/cateks-cakovec>, pristupljeno 3. kolovoza 2021.
- [3] <https://ttt.hr/povijest/>, pristupljeno 8. srpnja 2021.
- [4] <http://industrijskapespot.si/mariborska-tekstilna-tovarna---opis.html/>, pristupljeno, 2. kolovoza 2021.
- [5] <https://nonument.org/nonuments/mtt-maribor-textile-factory/>, pristupljeno, 16. lipnja 2021.
- [6] <https://tehnika.lzmk.hr/tekstilstroj-zagreb/>, pristupljeno 4. veljače 2021.
- [7] Mirna Ratkajec: Zaštita industrijske baštine na primjeru Tvornice strojeva i ljevaonice metala „Braća Ševčik“, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/133059>.
- [8] <https://tehnika.lzmk.hr/tekstilni-strojevi/>, pristupljeno, 2. veljače 2021.
- [9] <https://www.posao.hr/oglasi/kovinoglodac-kovinoglodacica/225570/>, pristupljeno 15. lipnja 2021.
- [10] <https://www.index.hr/vijesti/clanak/Jedan-od-najljepjih-primjera-industrijske-arhitekture-u-Zagrebu-Rusi-se-tvornica-brace-Sevcik/721422.aspx>, pristupljeno, 2. kolovoza 2021.
- [11] Branko Nadilo i Krešimir Regan, Mjesto početka i procvata industrijskog razvoja, *Građevinar* 1/2016, str. 73.-75.
- [12] <https://zg-magazin.com.hr/odlazi-jos-jedan-podsjetnik-na-zagrebacku-industriju/>, pristupljeno 2. kolovoza 2021.
- [13] <https://zg-magazin.com.hr/slijede-otkazi-i-u-dtr-u/>, pristupljeno 2. kolovoza 2021.
- [14] <https://tehnika.lzmk.hr/kamensko/>, pristupljeno, 2. kolovoza 2021.
- [15] <https://zg-magazin.com.hr/srusena-nekadasnja-prodavaonica-u-sklopu-kamenskog/>, pristupljeno 2. kolovoza 2021.
- [16] Prof. dr. sc. Ružica Čunko, Doc. dr. sc. Željko Knezić, Prof. dr. sc. Tanja Pušić i Prof. emer. dr. sc. Ivo Soljačić, Godišnjak 2019. Akademije tehničkih znanosti Hrvatske, str. 98.
- [17] <https://zg-magazin.com.hr/samo-u-tekstilnoj-industriji-do-danas-izgubljeno-vise-od-100-000-radnih-mjesta/>, pristupljeno, 3. kolovoza 2021.